

О. С. Мазур

кандидат юридичних наук, доцент

Національна академія прокуратури України

Д. О. Лук'яненко

прокурор

Лозівська місцева прокуратура Харківської області

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ, ПРОТИДІЇ І БОРОТЬБИ З ТЕРРОРИЗМОМ

Розглянуто питання міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом та шляхи такого співробітництва. Зазначається, що ефективне міжнародне співробітництво у цій сфері неможливе без скоординованої роботи міжнародної спільноти, оскільки характер сучасного тероризму вимагає глобального реагування на його виклики на засадах міжнародної співпраці і кооперації. Проаналізовано Резолюцію Генеральної асамблеї ООН щодо попередження воєнничого екстремізму. Визначені критерії для зменшення кількості терористичних проявів і запобігання здійсненню терактів.

20 березня 2003 року прийнято Закон України «Про боротьбу з тероризмом» з метою захисту особи, держави і суспільства від тероризму, виявлення та усунення причин і умов, які його породжують. Він визначає правові та організаційні основи боротьби з цим небезпечним явищем, повноваження і обов'язки органів виконавчої влади, об'єднань громадян і організацій, посадових осіб та окремих громадян у цій сфері, порядок координації їх діяльності, гарантії правового і соціального захисту громадян у зв'язку із участю у боротьбі з тероризмом [1].

Окремі питання терористичної діяльності в своїх працях вивчали Вознюк В. С. [2], Гуцало М. Г. [3], Антипенко В. Ф. [4], Шамара О. В. [5]. Але, питання щодо висвітлення актуальних проблем боротьби з тероризмом вивчалось лише фрагментарно.

Метою статті є розкриття змісту міжнародних стандартів та характеристика досвіду іноземних держав щодо запобігання, протидії та боротьби з тероризмом, а також визначення перспектив для їх застосування в Україні.

Тероризм — явище настільки багатогранне, що постає проблема із визначенням самого терміну «тероризм». В наш час існує понад 100 визначень цього явища. Однак, жодне з них не підтримане міжнародною спільнотою як загальновизнане.

Якщо звернутись до етимології слова «тероризм», то стає зрозуміло, що воно походить від латинського «terror», що у перекладі означає «жах». Отже, це явище покликано вселяти страх та наводити жах на потенційних жертв.

Розвиток міжнародного тероризму випереджав антитерористичні зусилля держав у минулому столітті і продовжує їх випереджати на початку нового століття, що зумовлює необхідність пошуку дієвих шляхів підвищення ефективності антитерористичного співробітництва держав.

Тероризм — це всесвітнє лихо, яке не визнає кордонів, національних чи релігійних відмінностей. Саме тому міжнародне співтовариство повинне розв'язувати це завдання колективно. Багатоаспектний характер тероризму вимагає від держав, для розв'язання цієї проблеми, брати участь у різних ініціативах політичного, оперативного, концептуального, військового, технологічного і наукового характеру.

Ефективне міжнародне співробітництво у сфері боротьби з тероризмом з урахуванням цих негативних процесів неможливе без скоординованої роботи міжнародної спільноти, оскільки характер сучасного тероризму вимагає глобального реагування на його виклики на засадах міжнародної співпраці й кооперації.

Як правило, міжнародне співробітництво у сфері боротьби з тероризмом здійснюється шляхом: 1) встановлення на міжнародному рівні єдиних підходів щодо притягнення до кримінальної відповідальності за тероризм та його прояви; 2) розробки та укладання міжнародних договорів у сфері боротьби з тероризмом, прийняття інших міжнародних документів як правової основи регулювання діяльності держав, міжнародних організацій у цій сфері.

У Резолюції Ради ООН з прав людини «Права людини і попередження насильницького екстремізму та боротьба з ним» від 2 жовтня 2015 року № 30/15 зазначено, що акти, методи та практика насильницького екстремізму у всіх формах і проявах є діяльністю, яка спрямована на підриз здійснення прав людини та основних свобод, підриз територіальної цілісності та безпеки держав і дестабілізацію легітимно сформованих органів влади; міжнародному співтовариству потрібно зробити необхідні кроки для зміцнення співробітництва у справі щодо запобігання насильницькому екстремізму й боротьбі з ним; держави несуть головну відповідальність за запобігання і припинення насильницького екстремізму й тероризму в усіх їхніх формах та проявах на території, що знаходиться під їхньою юрисдикцією. Така діяльність держав має відбуватися у повній відповідності з їхніми міжнародно-правовими зобов'язаннями, а також з дотриманням належної правової процедури та принципу верховенства права.

З метою протидії екстремістській діяльності у світовому масштабі Генеральний секретар ООН розробив План дій щодо попередження воєнничого екстремізму, який був затверджений Резолюцією Генеральної асамблеї ООН від 12 лютого 2016 року № 70/254. У цьому Плані державам — членам ООН рекомендується розробити власні плани дій щодо попередження воєнничого екстремізму. При цьому наголошується, що у таких планах особливу увагу потрібно зосередити на: 1) проведенні діалогу і запобіганні конфліктам; 2) зміцненні належного врядування, правозахисної діяльності й верхо-

венства права; 3) залученні місцевого населення; 4) розширенні прав та можливостей молоді; 5) забезпеченні рівності жінок і чоловіків та розширенні прав і можливостей жінок; 6) освіті, професійній підготовці та сприянні у працевлаштуванні; 7) стратегічній комунікації, зокрема з використанням Інтернету і соціальних мереж.

Для вирішення стратегічних завдань у зазначених пріоритетних сферах Генеральний секретар ООН пропонує застосувати міждисциплінарний підхід, заснований на залученні всього суспільства та всіх державних структур до процесу усунення факторів, які сприяють воєнничому екстремізму.

У межах Ради Європи також ухвалено низку документів, спрямованих на покращення національних та регіональних систем протидії екстремізму.

Практично, ця діяльність може мати характер співробітництва у сфері вироблення єдиної державної політики щодо запобігання тероризму, оперативного обміну інформацією між органами кримінальної юстиції, кримінального переслідування терористів і притягнення їх до відповідальності.

Діпак К. Гупта в роботі «Тероризм та політичне насильство: як їх розуміти» аналізує кілька обставин, які в основному вважають сприятливими для появи терористичних рухів всередині держави:

1) Бідність. Здавалося б, важко сперечатись, що зв'язок бідності та тероризму в державі цілком очевидний. Проте, якщо розглянути учасників терористичних організацій, виявляється, що лише невеликий відсоток терористів належать до найбідніших верств населення, за правило, це представники вищих та середніх класів. Надто що дослідження соціологів у мусульманському світі довели, що індивідуальна бідність громадянина дуже слабо корелює з підтримкою терористичних угруповань. Якщо розглядати бідність не як індивідуальну, а як групову проблему суспільства, то найвища кількість смертей від терористичних акцій трапляється у країнах, де за межею бідності перебувають 20–40 % населення, найменша — 80 %. Тобто, попри усталене уявлення, що людська бідність прямо пропорційна ймовірності виникнення терористичної організації, це не так. Бідність не є визначальною.

2) Брак демократичних свобод. Після атак 11.09.2001 адміністрація Джорджа Буша швидко знайшла пояснення діям терористів — мовляв «вони ненавидять нас за нашу свободу». Проте, якщо розглядати тероризм не лише як релігійний екстремізм, легко побачити, що у демократичних Великобританії та Іспанії «доморослі» терористи IRA та ETA нічим не кращі за «закордонних» екстремістів Аль-Каїди. Якщо подивитись на відверто тоталітарні чи авторитарні режими — там кількість терористичних організацій доволі незначна (такі країни, як Куба, Китай, СРСР). Водночас від тероризму потерпають країни з «сумнівним демократичним режимом» — тобто такі, де держава забезпечує громадянина лише частиною із «набору» демократичних цінностей — наприклад, Росія, Пакистан, Ірак. Отже, не абсолютний брак демократичних свобод є визначальним при формуванні терористичних організацій у суспільстві.

3) Неспроможність влади. Під неспроможністю влади тут розуміється не лише «загрузність» держави в «анархії», неможливість урядів побудувати чітку політику, а й наявність великих територій, неконтрольованих центральним урядом — слабка вертикаль влади на місцях. Тут зв'язок із виникненням терористичних організацій простежується найбільш чітко. Оскільки уряд не здатний встановити чіткий контроль та оперативне реагування на місцях, терористичні організації (осередки яких віддаляються від центру у випадку віддалених неконтрольованих територій) мають більше можливостей діяти безкарно, відповідно у балансі витрата-прибуток витрата стрімко падає.

4) Прагнення влади. Найчастіше це прагнення усієї повноти влади. За приклад може правити латентний тероризм (найперше — вбивства державних діячів) перед чи не усіма соціальними (буржуазними) революціями представниками так званого середнього класу [6, с. 41–54].

Незважаючи на причини виникнення цього явища, проблеми боротьби з тероризмом з кожним роком все частіше постають перед урядами багатьох країн. Останнім часом теракти відбуваються в тих куточках планети, де б здавалося неможливо його організувати, адже сили поліції та спецслужб мають необхідний досвід щодо їх запобігання.

Проведення огляду місця події, допит свідків чи потенційних свідків злочину, організація переслідування «по гарячих слідах», використання новітніх технологій для встановлення місцезнаходження терористичного угруповання тощо. Першочергові слідчі (розшукові) дії вимагають високої злагоженості та професіоналізму від правоохоронних органів.

Ще одна складність, що постає перед правоохоронцями — це вчинення злочину терористами-смертниками. В даному випадку важко встановити причетність стійких терористичних угруповань до злочинних дій до того часу, поки терористичні організації не візьмуть «відповідальність за проведення теракту». Терористи відкрито заявляють про себе та про свою діяльність використовуючи засоби масової інформації та інтернет простір.

Як видно зі статистики, останнім часом «набули популярності» використання дронів, з приєднаними до літаючого пристрою вибуховими засобами. Адже встановити, кому належав даний об'єкт та хто їм управляв, після скоєння злочину — неможливо. Полегшують проведення теракту новітні гаджети, що дозволяють вчиняти певні дії для вчинення злочину, перебуваючи на значній відстані від епіцентру події. Все це значно ускладнює проведення слідчих (розшукових) заходів.

Проте, як і багато років тому, найбільшими досягненнями з протидії та запобігання тероризму є пильність громадян. Дуже часто спецслужби ліквідовують пакети з вибухівкою, які помітив випадковий перехожий. Саме інформування населення щодо запобігання терористичних загроз — є однією з основних складових боротьби з цим жажливим явищем. Наприклад, в Ізраїлі з дитинства навчають тому, щоб громадяни невідкладно, терміново повідомляли про будь-який підозрілий предмет, поведінку особи або групи осіб до по-

ліцейської дільниці або будь-якому солдату. Проте, постає питання — «Чи поборов Ізраїль тероризм? Що треба робити щоб убезпечити громадян твоєї країни від загрози тероризму?». Нажаль, ми знаємо відповідь. Треба визнати, що на теперішній час тероризм — непоборне явище. Його прояви можна мінімізувати, йому можна перешкоджати, проте жодна людина в світі не захищена від загрози стати жертвою теракту. Разом із проблемою боротьби із тероризмом постає проблема непоінформованості населення щодо необхідної поведінки під час, та після теракту. Це загально урядова проблема. Головним ворогом її вирішення є паніка. Дуже багато психолого-психіатричних особливостей постає при її вирішенні. Кожна людина під час нестандартних, непередбачуваних ситуацій реагує по-різному. У кожної людини буде індивідуальна реакція на постріли у будівлі. Побіжить чи впаде на підлогу потенційна жертва. Як прийняти правильне рішення? Це не проблема пересічного громадянина, це проблема уряду. Громадян не навчили, як потрібно реагувати в подібній ситуації. Хоча, навряд серед жертв злочину опиниться лідер країни, якому можна висловити своє незадоволення. Кожен опиниться у хаосі терору сам на сам. Потрібен чіткий алгоритм дій. Цей алгоритм давно розроблений, та чи всі знають його.

На нашу думку, кожна людина повинна знати, як поводити себе під час надзвичайних ситуацій. Тут допоможе досвід передових країн світу. Навіть українські діти знають номер екстреного виклику допомоги у США — 911. Тому, що це загальнонаціональна програма, щодо поширення інформації серед населення. Засоби можуть бути різними. Через ЗМІ, Інтернет-ресурси, через кінематограф. Цей успішний досвід варто запозичити і нашій державі. Коли навкруги Вас паніка та руйнації, потрібно чітко знати яким українським службам потрібно дзвонити. Поліція, МНС, швидка допомога? В Україні вже діє загальний номер екстрених служб — 112, проте чи громадяни добре знайомі з ним. Короткий номер екстреного виклику треба популяризувати. Населення треба інформувати куди дзвонити, що говорити, якщо вони зіткнулися з проблемою тероризму.

Правоохоронним органам буде необхідна кожна крихта інформації, яку Ви зможете надати. Наприклад, звідки пролунали вибух/постріли та хто їх здійснив. Будь-які прикмети терориста можуть стати ключем до розкриття злочину.

Отже, для того щоб мінімізувати кількість жертв серед населення треба навчити його правильно поводити себе під час непередбачуваних подій. Для цього потрібно проводити не тільки роз'яснювальну роботу, а й забезпечити постійну візуалізацію норм та правил поведінки. Наприклад, у громадському транспорті доцільно розмістити коротку інформацію з номерами телефонів екстрених служб та правилами поведінки під час теракту. Треба навчити людей правильній поведінці, це допоможе не тільки спецслужбам та уряду окремо взятої країни. Це внесок у боротьбу з тероризмом в глобальному сенсі. Кожен розкритий злочин, чи факт його запобігання додає досвіду в скарбнич-

ку правоохоронних органів. Адже саме від їхнього професіоналізму, швидкості реакції, сприйняття та реалізації інформації залежить доля багатьох людей.

Варто згадати, розгубленість та паніку серед правоохоронних органів США 11 вересня 2001 року. Жоден громадянин Сполучених штатів не міг повірити у свою вразливість перед терором. Поліція не була винятком. Саме незлагодженість дій уряду призвела до збільшення кількості жертв серед населення. Проте, варто зазначити, що американці швидко розплутали клубок організаторів досі нечуваного в світі теракту.

Зростання чисельності актів тероризму в сучасних умовах і все жакливіші наслідки їх здійснення призводять до того, що деякі держави вважають можливим використання будь-яких наявних у їхньому розпорядженні засобів для притягнення до відповідальності винних осіб.

Як відомо, в законодавстві багатьох країн світу тероризм — злочин без строку давності. Тобто відповідальність за його вчинення не зникає із плином часу. 2 травня 2011 року світова спільнота була поінформована про вбивство терориста № 1 — Осама бен Ладена. Для родичів та постраждалих від подій 11 вересня ця новина була довгоочікуваною. Для терористів — яскравий приклад невідворотності покарання за скоєне. Також США залишають за собою право наносити збройні удари по базам терористів на території тих держав, які їх фінансують чи активно підтримують. При цьому США посилаються на право на самооборону. Зазначимо, що Рада Безпеки ООН визнала за США таке право.

Одним з небагатьох правомірних та ефективних засобів забезпечення невідворотності відповідальності за тероризм нині є екстрадиція. Майже всі діючі антитерористичні конвенції містять екстрадиційні норми. Іншою підставою для видачі терористів є двосторонні й багатосторонні договори про правову допомогу в кримінальних справах взагалі та про видачу, зокрема. У таких договорах досить детально обумовлено процесуальні аспекти видачі. Крім того, у них визначаються випадки, коли держава, до якої звернено вимогу про видачу, може відмовити. Важливим складником інституту екстрадиції нині є питання дотримання прав осіб, які підлягають видачі, відповідно до міжнародних стандартів прав людини.

На жаль, занадто рано говорити про перемогу над терористичними організаціями, внаслідок ліквідації їх лідера. Очікування на послаблення дисципліни всередині угруповань від міжособистіських чвар не виправдовують себе. Навпаки, останнім часом спостерігається тенденція до розширення тероризму від маленьких груп до їх незбагненої чисельності. Тепер вони кличуть себе не терористичними організаціями, а терористичними державами, що свідчить про чітку ієрархію, взаємозамінність та управління. Для боротьби з цим явищем створюються міжнародні коаліції для консолідації сил та досвіду для його подолання.

Для того, щоб викоренити зло, треба знайти першопричину. Треба знайти джерело існування терористів. Це не тільки питання фінансування.

Можна дійти висновку про те, що зменшення кількості терористичних проявів і запобігання здійсненню терактів є можливими за умови кваліфікованої протидії спеціальних сил і засобів. Україні слід активніше використовувати позитивний зарубіжний досвід у сфері боротьби з актами міжнародного тероризму. Крім того, доцільно звернути увагу й на ступінь приведення українського кримінального законодавства у відповідність з її міжнародними зобов'язаннями.

Перелік посилань

1. *Про боротьбу з тероризмом*: закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV (в редакції від 28 липня 2016 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.
2. *Вознюк В. С.* Міжнародний тероризм у сучасних глобалізаційних стратегіях: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.04. Київ, 2005. 17 с.
3. *Гуцало М. Г.* Організація протидії сучасному тероризму. Київ, 2009. 262 с.
4. *Антипенко В. Ф.* Сучасний тероризм. Стан і шляхи його запобігання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2001. 27 с.
5. *Шамара О. В.* Відповідальність за вчинення терористичної діяльності за кримінальним законодавством України: моногр. Київ, 2014. 280 с.
6. *Дінак К. Гунта.* Тероризм та політичне насильство: як їх розуміти?: пер. з англ. Київ, 2010. 400 с.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ И ОПЫТ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ, ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ И БОРЬБЫ С ТЕРРОРИЗМОМ

О. С. Мазур
Д. О. Лукьяненко

Рассмотрены вопросы международного сотрудничества в сфере борьбы с терроризмом и пути такого сотрудничества. Отмечается, что эффективное международное сотрудничество в этой сфере невозможно без скоординированной работы международного сообщества, поскольку характер современного терроризма требует глобального реагирования на его вызовы на принципах международного сотрудничества и кооперации. Проанализированы Резолюцию Генеральной ассамблеи ООН по предупреждению воинствующего экстремизма.

Проанализированы обстоятельства, которые в основном считают благоприятными для появления террористических движений внутри государства.

Исследован опыт передовых стран мира по поводу того, что должен знать каждый человек, как вести себя во время чрезвычайных ситуаций. Например, в Соединенных Штатах Америки действует номер экстренного вызова — 911 который знают абсолютно все. Это общенациональная программа, по распространению информации среди населения. Средства могут быть разными. Через СМИ, Интернет-ресурсы, через кинематограф. Этот успешный опыт стоит перенять и нашему государству. Когда вокруг паника и разрушения, нужно четко знать каким украинским службам нужно звонить: в Полицию, МЧС или скорую помощь. В Украине уже действует общий номер экстренных служб — 112, однако граждане плохо с ним знакомы. Короткий номер экстренного вызова надо популяризировать. Население надо информировать куда звонить, что говорить, если они столкнулись с проблемой терроризма.

Отмечается, что для минимизации количества жертв среди населения надо научить его правильно вести себя во время непредвиденных событий.

Определены критерии для уменьшения количества террористических проявлений и предотвращения совершения терактов.

INTERNATIONAL STANDARDS AND PRACTICES OF PREVENTING, COUNTERING AND COMBATING TERRORISM

**O. Mazur
D. Lukianenko**

The issues of international cooperation in the field of combating terrorism and ways of such cooperation are considered. It is noted that effective international cooperation in this field is impossible without the coordinated work of the international community, since the nature of modern terrorism requires a global response to its challenges on the principles of international cooperation. The resolution of the UN General Assembly on the prevention of militant extremism is analyzed.

The issues of international cooperation in the fight against terrorism and ways of such cooperation are also discussed. It is noted that effective international cooperation in this sphere is impossible without the coordinated work of the international community, as the nature of modern terrorism requires a global response; it calls on the principles of international collaboration. The Resolution of the UN General Assembly on preventing violent extremism is analyzed as well.

The circumstances, which are generally considered favorable for the emergence of terrorist movements within the state, are analyzed.

The experience of the advanced countries of the world about the fact that everyone should know how to behave during emergencies is studied. For example, in the United States of America operates the emergency number — 911 well-known for everyone. This is a national program to disseminate information among the population. The means may be different: through the media, the Internet resources etc. This successful experience we have to adapt to our state. When there is panic and destruction, you need to clearly know what Ukrainian services need to call in the Police, emergency or ambulance. In Ukraine, there is already a general emergency number 112, but the people are not familiar with it. The short number of the emergency call must be popularized. The population should be informed where to call, what to say if they are faced with the problem of terrorism.

It is noted that in order to minimize the number of casualties among the population, it is necessary to teach him how to behave properly during unforeseen events.

The criteria for reducing the number of terrorist manifestations and preventing the commission of terrorist acts are determined.

УДК 343.352

І. Є. Мезенцева
кандидат юридичних наук, доцент

Національна академія прокуратури України

ТАКТИКА І МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

У статті здійснено аналіз тактики і методики розслідування корупційних злочинів. Охарактеризовані існуючі неузгодженості та розбіжності між кримінально-